

EN KRITIKERS TIMLÖN

Får de materiella förutsättningarna plats i kulturdiskussioner om kritik? Sara Nyman ger ett kritiskt perspektiv på kritikerns ekonomiska villkor.

Sara Nyman

Då jag skriver kritik tänker jag ofta på vad andra har sagt om kritik. Bland annat på en vän som inte bara en, men flera gånger, påpekat att han behöver två veckor för att skriva en bra recension. Jag förutsätter att han tar den tid han behöver. Jag har aldrig vågat fråga om det bara är ett ideal som är omöjligt att omsätta i praktiken. Jag är själv långsam och antar att det som nybörjare tar tid att komma underfund med vad för slags rutiner kritiken kräver. Det tar tre dagar att skriva en text jag kan leva med. Jag skriver, som en del andra frilanskritiker, mina recensioner efter arbetstid på kvällar och nätter. Fantasierna om hur orden skulle skina efter två veckors finputs är ändå återkommande.

Jag tänker också på **Åsa Beckman** som under ett seminarium som Västra Nylands tidning ordnade för sina kulturskribenter betonade att bra kritik måste vara en fröjd att läsa – men att den också spelar sin roll som konsumentupplysning. Både den som skriver dåligt och den som skriver bra, men som brister i sitt litterära omdöme, förlorar den läsande konsumentens förtroende. Den senare då ett hyllat inköpt verk inte lever upp till förväntningarna.

I skrivande stund är såklart ovanstående lösryckta tankar och idealiseringar lika produktiva som damtidningarnas tips om vad som krävs för att bli en ypperlig partner. Medan ett tränat öga utan problem uppmärksammar de kvinnofällor som gillras i kärlekens namn, är det svårare att ringa in kritikerfällor. Att prata om pengar är kanske därför det mest effektiva sättet att närma sig dessa – men också för att jag tror att kulturdiskussioner om kritikens och kritikerns roll skulle må bra av att inkludera ett kritiskt perspektiv på kritikerns ekonomiska villkor.

KRITIKERNS PRISLAPP

I Svenskfinland får en kritiker, beroende på uppdragsgivaren, 80–150 euro för en recension. En kolumn rör sig inom samma prisklass, medan den som skriver en längre essä i bästa fall får 250 euro. Brutto. Ett undantag är *Svenska YLE*, som betalar betydligt bättre

re arvoden, men som inte heller ingår i Kritikbyråns nätverk av samarbetspartners. För de finlandssvenska kritikerna är Kritikbyrå viktig. Utöver sina arvoden kan den kritiker som är medlem i Kritikbyrå en gång om året ansöka om ett extra-arvode för sina texter. Den beviljade summan varierar beroende på antalet ansökningar och den fondfinansierade pottens storlek.

I *Hbl* (14.3.2023) skriver författaren och kritikern **Henrik Jansson** om kritikerns usla timlön. Detta gör han efter att ha recenserat **Cormac McCarthy**s sjuhundrasidiga roman *Stella/Polaris* (2023) för en timlön på fyra euro i timmen. Jansson, som är både en rutinerad och produktiv kritiker, har inte tagit sig den konstnärliga friheten att i veckotal skriva fram sin text. Det är effektiv arbetstid han räknar. Han påpekar att han i sin kalkyl inte beaktat det extra-arvode som vanligtvis betalas av Kritikbyrå. Även om frilanskritikerna nu kan räkna med extra-arvodet, var situationen en annan i mars 2023. Då Jansson recenserar *Stella/Polaris* är Kritikbyråns finansiering slut, den kritikfrämjande verksamhetens framtid oviss och lagd på is. Det är begripligt att detta ekonomiska bortfall för Jansson in på reflektioner kring det han kallar för ”spelets oskrivna regler”. Till reglerna hör att de flesta som arbetar med kultur gör det av andra orsaker än pengar. Jansson klagar inte över dessa ”regler”, de är bekanta sedan länge, men han oroar sig för de kritiker som är beroende av extra-arvodet. Ett arvode som varierar, men ibland kan det utgöra hela 80 % av det ursprungliga arvodet. I bästa fall skulle en kritiker med samma arbetstakt som Jansson med backup från Kritikbyrå ha möjlighet att komma upp i 7,20 euro i timmen för *Stella/Solaris*.

Den summan kan med god vilja inge en känsla av normal lön. Det är bara fyra euro från lokalvårdarens eller kaféanställdas timlön. Som kaféanställd vet jag att jag inte klarar av att försörja mig och två barn med en timlön som trots allt är 55 % högre än kritikerns i ovanstående exempel – jag drygar ut med mera jobb, och ironiskt nog också med

att skriva. Det är viktigt att Jansson sätter en prislapp på sin kritik. Vi är många som inte vågar, inte ens för oss själva.

Till att vara underbetald hör olika nyanser av skam, lägg till de som härrör ur läsandets och skrivandets vändor. Vad är det att vara ekonomiskt beroende av kritiken som inkomstkälla? Visar det sig i väntan på arvode? Eller visar det sig i arvoden som kommit lika omärkbart som de försvunnit? Det är uppenbart att Jansson i sin kolumn har för avsikt att chockera den läsare som inte är bekant med de ekonomiska spelregler kritikern måste acceptera. Som frilansskribent jämför jag med mitt eget skrivande och konstaterar att min timlön hade varit avsevärt lägre. Det Jansson dock inte nämner är att hans recension av *Stella/Polaris* publicerades i en av de finlandssvenska dagstidningar som betalar mest för en recension. Därför uteblir också kalkylen över timlön baserad på det lägsta arvodet (80 euro). Med en mindre kulturtidskrift eller lokaltidning som uppdragsgivare hade timpengen halverats.

Det är inte tydligt om Janssons avsikt är att rent generellt uppmärksamma låga arvoden, eller det faktum att arvodet är det samma vare sig man recenserar en bilderbok eller en 700-sidig lunta. Han påpekar, så som de flesta kritiker, att han skriver kritik främst driven av andra intressen än ekonomiska. Som författare läser och skriver han gärna om andra författares böcker. Trots att den ens väg in i kritiken är den andras olik, förutsätter den ett personligt engagemang. I acceptansen av spelets regler tas engagemanget inte ifrån en. Tvärtom kan det ge verksamheten ett skimmer av upphöjdhet och revolt i en tid där ett kapitalistiskt språkbruk blivit det mest begripliga. Konsten kräver tid, veckor och månader. Att ens försöka sätta en prislapp på sin kritikertid är ett hån – varje kritiker med självaktning inser problemet med att recensera det senaste verket i ett långt författarskap som McCarthys cold turkey. Det vill säga utan att vara bekant med tidigare verk.

Kulturfältet är inte rätt ställe för den som drömmer om att bli rik, men det är viktigt att

uppmärksamma att alla kulturarbetare inte drabbas av samma slags ekonomiska orättvisor. Det är inte bara kafépersonalen som har bättre timlön än kritikern, även fotografer och illustratörer lyfter betydligt högre arvoden. Konstnärliga verksamheter värderas olika, men hur dessa värderas varierar också internationellt. I Norge har frilanskritiker organiserat sig och fått igenom sitt krav på standardiserat kritikarvode. I Sverige betalar de stora dagstidningarna cirka 4000 kr för en krönika och 5000–6000 kr för en recension. Trots arvode, Kritikbyråns extra-arvode och med god tur ett stipendium kommer en kritiker i Svenskfinland inte i närheten av sådana summor. Summor som antyder att en god skribent kan leva på sitt skrivande – i stället för att jaga arvoden så låga att det är svårt att motivera varför de på riktigt behövs annat än som symbolisk gest på uppskattning.

ARVODETS PLATS I DISKUSSIONER OM KRITIK

I diskussioner om kritikens samhällsrelevans, om hur kritiken når läsaren och i försök att ringa in kritikerns specifika kunskapsområde, skulle det vara viktigt att samtidigt uppmärksamma kritikarvodet. Att i en finlandssvensk kontext där få ens läser kritik nämna Expressen och Aftonbladet som exempel på hur slipade skribenter lyckas göra kritik attraktiv för läsaren blir annars en dubbelbestraffning av kritikern. Det räcker inte med att jobba halvgratis, man ska vara sexig också.

Vem som helst med kritikerambitioner kan, också utan litterära meriter, ansöka om medlemskap i Kritikbyrå. Det är precis som **Merete Mazzarella** konstaterar (14.12, *Hbl*): "Litteraturkritiker är inte professionella i samma mening som lärare eller läkare för deras utbildning är inte reglerad." Mazzarellas kommentar ingår i en diskussion om i vilken bemärkelse det finns en skillnad mellan en kritikerjury och en läsarjury. Diskussionen uppstod dels som reaktion på Svenska Yles beslut att låta en läsarjury utse Yles litteraturpristagare 2023, men kanske främst i

och med att Svenska Yles kulturchef **Linda Grönqvist** valde att försvara den kulturpolitiska linjen med hänvisning till att Yle i detta fall valde att lyfta fram ”den vanliga läsaren” framför ”kultureliten” (16.11.2023, *Svenska Yle*).

Grönqvists uttalande har kritiserats för sina populistiska undertoner. Det är oroande att kritikerkåren utmålas som en kulturell maktfaktor – främst för att det inte sant. Jag erkänner att det kan vara häftigt att se sin text i tryck, men vad är detta rus annat än symboliskt om kultursidorna inte läses? Det blir också oerhört svårt att påtala ”kulturelitens” krassa ekonomiska villkor – uppställningen skyggar för prat om pengar. Mazzarella i sin tur vill i en rent begreppslogisk bemärkelse påpeka att en kritiker inte är professionell i samma bemärkelse som en läkare. Hon fortsätter: ”De är inte professionella alls men de kan vara yrkeskritiker om de försörjer sig på att skriva.” Detta påstående kan te sig oskyldigt klargörande, men vad händer då detta görs utan att erkänna att det nästan är omöjligt för en kritiker att försörja sig på sitt skrivande? Likt Grönqvists uttalandet upprätthåller det en bild som inte rymmer reflektioner kring kritikers ekonomiska villkor – och som frilanskritiker känner jag främlingskap för många av de inlägg i debatter som rimligtvis borde intressera mig. Jag vet inte vad vi pratar om då vi inte också kan prata om pengar.

Sara Nyman är poet och frilansskribent som jobbar med allt möjligt.